

Yabancı Topulukların Sudan Tiyatrosunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimindeki Yeri*

Place of Forigen Communities in the City Emergence and Development of the Sudanese Theater

Kalthoum SULAİMAN¹ , Sait UYLAŞ¹

*Bu çalışma Atatürk Üniversitesinde Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Sait Uylaş danışmanlığında hazırlanan "Modern Sudan Edebiyatı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum Türkiye

ORCID: K.S. 0000-0002-2103-1207;
S.U. 0000-0003-0778-8972

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Kalthoum Sulaiman (Doktora Öğrencisi),
Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arap Dili
ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye
E-posta: gulsumsuleiman77@gmail.com

Başvuru/Submitted: 14.06.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.07.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
13.07.2024

Kabul/Accepted: 16.07.2024

Atıf/Citation: Sulaiman, Kalthoum., Uylaş, Sait.
"Place of Forigen Communities in the City
Emergence and Development of the Sudanese
Theater." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental
Studies* 45 (2024), 275-291.
<https://doi.org/10.26650/jos.1500880>

ÖZ

Bu çalışmada öncelikle tiyatronun Arap dünyasında doğuşu ve ardından Sudan tiyatrosu bağlamında yabancı toplulukların üstlendiği rol ele alınacaktır. Sudan, tiyatroyla ilk kez 1899 yılında, İngiliz işgal güçlerinin Sudan'ı ele geçirmesinden bir yıl sonra Sevâkin şehrinde tanıştı. İngiliz işgal güçlerinin düzenlediği askeri Tatu gösterilerinden etkilenerek gerçekleştirilen ilk tiyatro deneyimleri, Sudan tiyatrosunun ilk adımlarını oluşturmuştur. İngiliz-Mısır ordusuyla birlikte tiyatroyu bilen ülkelerden gelen bireyler de bulunmaktaydı. Bunların arasında İngiliz, Mısır, Suriye vatandaşlarının yanı sıra Yunan ve Ermeniler de vardı. Bu yabancı topluluklar, kendi özel tiyatro gösterilerini düzenleyerek etkinliklerine devam ettiler. Bu tiyatro gösterileri tamamen eğlence amaçlı olmuş ve her hangi bir kültürel ve sosyal hedefleri olmamıştır. Öte yandan, Mısır'da basılan gazeteler Sudanlı aydınlara sanat ve edebiyat haberlerini ulaştırıyordu. Bu gazetelerde Ahmed Şavkı, Necib Haddâd ve Ya'küb Sannu' gibi isimlerin çalışmalarıyla ilgili eleştiri ve övgü içeren makalelere yer veriliyordu. Sudanlı aydın ve sanatseverler, bu toplulukların çalışmalarını yakından takip etmiş ve etkilenmişlerdir. İlk olarak, ortaokul ve yüksekokullar da tiyatro oyunları gösterilmeye başlanmıştır. Ardından, kendi kulüplerini ve tiyatro gruplarını kurarak Sudan tiyatrosuna kendi kişiliğini kazandırma yolunda ilk adımlarını atmışlardır. Bu çalışmada öncelikle Sudan'da tiyatronun ortaya çıkışı incelenecek; ardından Sudan okul tiyatrosunun doğuşu, yabancı okulların, toplulukların ve tiyatro gruplarının Sudan tiyatrosunun doğuşu ve gelişimindeki etkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Topluluklar, Yabancı Toplulukların Tiyatrosu, Sudan Tiyatrosu, Sudan Tiyatrosunun Ortaya Çıkışı, Sudan Tiyatrosunun Gelişimi

ABSTRACT

In this study, the beginning of the theater in the Arab world and the role of foreign communities in the context of Sudanese theater are discussed. Sudan first met the theater in 1899, a year after British occupation forces seized Sudan, in the city of Sawakin. The first theatrical experiences were influenced by Tatu performances organized by the British occupation forces. It was formed the first steps of the Sudan theater. There were also individuals from countries who know the theater with British-Egyptian army. Among them were Egyptian and

Syrian citizens, as well as Greek and Armenians. These foreign communities continued their activities by organizing their own private theater performs. Sudanese intellectuals and art lovers have closely followed the work of these communities and have been affected. First, theater performances were shown in schools and colleges. Then, they took the first steps toward giving Sudanese theater its own personality by establishing their own clubs and theater groups. In this study, first, the emergence of the theater in Sudan will be examined; then, the birth of Sudanese school theater, and the effect of foreign schools, communities, and theater groups on the birth and development of Sudan theater will be discussed.

Keywords: Foreign Communities, Foreign Communities Theater, Sudanese Theater, Context of Sudanese Theater, The Development Of Sudanese Theater

EXTENDED ABSTRACT

The birth of modern Arabic theater dates back to 1848 in Syria, within the confines of the Ottoman Empire. However, due to the pursuit of better circumstances and a more tolerant political environment, theatrical endeavors found fertile ground in Egypt, attracting premier playwrights and actors. Notably, actresses, predominantly of Jewish and Christian descent, were now afforded opportunities to appear on stage. Egypt's formal modern introduction to theater occurred during Napoleon's incursion into the region. Within Napoleon's retinue, artists staged French-language plays, primarily aimed at entertaining French officers.

A closer examination of theater in North Africa reveals a prevalence of European works in Tunisia before its independence, mainly showcased through translations and adaptations.

The official inception of cinema in Algeria dates back to the 1920s. Before the outbreak of World War I, Algerian theater had two main forms: Karagöz shadow puppetry and Fasln Mudhik, a comedy originating in Egypt.

Scholars investigating the origins and evolution of Sudanese theater argue that the art form manifested following Sudan's interaction with the Egyptian, Syrian, Lebanese, and British cultures.

In 1880, interest in theater burgeoned in Sudan, with a performance of a segment from Makamatu'l-Hariri by Muhammed el-Cidavi and his two students during school activities. One argument posits that the Sudanese encountered theater in 1899 through the production of a theater show known as "Et-Tatû," which depicted the defeat of the Mahdist forces by the British in the Battle of Kerreri in 1898.

Schools have played a pivotal role in fostering the development of theater in Sudan. The nascent seeds of theater were sown within school premises, with institutions hosting and fostering the earliest theatrical endeavors until they reached broader audiences.

Gordon Memorial College, presently known as the University of Khartoum, has been instrumental in sustaining theatrical activities since 1913. Students at Gordon College staged their inaugural plays in 1913 independently; they had set up theater outside the walls of the

college with proceeds directed toward social and national causes such as the construction of schools and shelters.

After these years, the epicenter of school theater activities shifted to Ma'hadu Bahti'r-Ridâ, where Sudanese and foreign educators spearheaded theatrical efforts. These teachers were in close contact with theater during their education abroad and showed interest in theater particularly those with exposure to theater during their studies abroad, notably in England.

The theater activities of the 'Ma'hadu Bahti'er-Ridâ'da have made significant progress thanks to knowledgeable instructors. These teachers not only engaged in original writing, translation and acting but also introduced students to the history of theater, its pioneers and prominent playwrights. While the primary goal of this school is to train elementary school teachers, graduates have greatly contributed to the promotion of theater across various regions of Sudan.

In addition to Sudanese schools, some foreign schools, such as Medâresu'l-Îrsâliyyât/ Missionary Schools and Medâresu'l-Bi'seti't-Ta'limiyyeti'l-Misriyye showed an interest in theater and did not remain indifferent. Although the number of missionary schools was limited, they contributed to the spread of theater.

The dedication of Medârisu'l-Bi'seti't-Ta'limiyyeti'l-Misriyye to theater was profound, particularly in its focus on comedy. Renowned figures among its faculty included important names such as Emîn el-Henîdî (1925-1986), Muhammed Ahmed el-Misrî (1924-2003) and Sa'id Hişmet (1920-2013).

Theater found its way into Sudan through individuals and groups migrating from Syria and Egypt, particularly those relocating for trade or governmental duties in the early 20th century. Theater activities in Sudan and abroad

The theater had transitioned to Sudan through Syria and Egypt through some individuals and groups. In the early 20th century, those who intended Egypt, Lebanon, and Syria for commercial purposes or to participate in state affairs. They had established their own lives in cities such as Khartoum, Umudurman, Khartoum Bahri, 'Utbura and Port Sudan.

The Egyptians and Syrians mainly presented their theatrical plays in the Kosti Liuiso Theater in Greece (as-Surur / al-Înshirah). In the theater of the Airda karathane, he organized theater performances for foreign bureaucrats in Khartoum, merchants, and tourists to enjoy a pleasant time.

During this period, there was a surge in significant artistic and cultural activities facilitated by clubs and associations established by foreign communities. Theater performances organized by these groups were prevalent throughout the clubs. Plays were conducted in various languages according to the nationalities of the participants, making them exclusive to members of these communities. Sudanese, except some members of Gordon College, failed to participate in or attend these performances.

During the era in question, the Syrian group consistently staged diverse theatrical productions,

whereas their Egyptian counterparts displayed a discerning preference for emphasizing artistic and literary values. As a result, the bureaucrats did not find the Egyptian groups compelling enough to warrant scrutiny and oversight. The meticulous examination of Egyptian group performances by British authorities constrained their activities and hindered their longevity. Consequently, many members of these groups either abandoned their theater activities or departed from Sudan altogether.

Until 1935, theater groups established and operating in Egypt engaged in theater tours across both the Eastern and Western Arab world, activities which notably did not extend to Sudan due to British prohibition. However, Hristo Papalixis, a wealthy Christian of Greek descent, successfully secured permission from the British to invite a theater group from Egypt to Sudan. Subsequently, in collaboration with Egyptian actor Hasan el-Bârûdî, he formed a troupe with the intent of presenting theatrical performances in Sudan. The orchestra under the leadership of Hasan el-Bârûdî was also supported by an accompanying orchestra.

Sudanese comedic theater bore the imprint of Egyptian comedic theater, and they established their own unique lives in cities such as Khartoum, Ummdurman, Khartoum Bahrî, 'Utbura, and Port Sudan.

Sudanese comedy theater was influenced by Egyptian comedy theater. Sudanese comedy theater leaders were educated in Egyptian schools opened in Sudan. During this period, they were influenced by teachers who showed an interest in theater, especially the plays of Necîb er-Reyhânî, and turned to comedy theater. From around 1950, comedic theaters in Sudan were influenced by leading figures of Egyptian comedic theater, such as Emîn el-Hinîdî (1925-1986), Muhammed Ahmed el-Mısırî (Ö:2003) and Sa'îd Hişmet (1920-2013), who were also teaching in Egyptian schools in Sudan, both in the schools they worked in and in comedy theaters at Mesrahu Dâri's-Sekâfe in Khartoum.

After foreign and Egyptian theater groups visited Sudan, particularly following the three comedy plays staged by Firkatu Hasan el-Bârûdî, notable developments in theatrical development started. Although initially met with skepticism by Sudanese audiences accustomed to serious sociocultural theater, the performances of this group significantly contributed to paving the way for the acceptance of this genre of theater.

In summary, the evolution of modern Arabic theater has reflected a dynamic interplay between cultural exchange, educational institutions, and regional influences, shaping vibrant theatrical traditions in Syria, Egypt, North Africa, and Sudan.

Giriş

Modern Arap tiyatrosunun doğuşu 1848 yılında Suriye’de, yani Osmanlı topraklarında gerçekleşti. Ancak, en iyi yazarlar ve aktörlerin daha iyi koşullar ve daha hoşgörülü bir siyasi iklim arayışında olmaları nedeniyle tiyatro Mısır’da yoğunlaştı. Tiyatroda müzik unsuru baskın olduğu için en değerli müzisyenler burada çalışmaktaydı. Amatör aktörler bir tiyatro topluluğundan diğerine özgürce geçebiliyordu. Genellikle Yahudi ve Hristiyan kadınlardan oluşan aktrisler artık sahneye çıkabiliyordu. Durumu iyi olan bazı ailelerden gelen Müslüman kadınların I. Dünya Savaşı yıllarına kadar kadınların özgürleşmesini teşvik etmek ve onlara örnek olabilmek adına sahneye çıktıkları da görülmekteydi.¹

Arap bilim adamları genel olarak, Batı tarzında sahnelenen ilk modern eserin Beyrut’ta 1847 yılında Marûn en-Nakkaş’ın (1817-1855) “el-Behil” (Cimri) adlı oyunu olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. Arapça yayımlanmış ilk modern oyunun ise Abraham Daninos’a ait *Nuzehatu’l-Muštâk ve Gussatu’l-‘Uşşâk fi Medineti Tiryakî’l-‘Irâk* adlı oyunun 1847’de Cezayir’de anonim olarak yayımlandığı hususu, 1990’lı yılların başında Manchester Üniversitesi’nden Dr. Philip Sadgrove tarafından keşfedilmiş ve 1996 yılında Dr. Shmuel Moreh ile birlikte bu keşif açıklanmıştır. Bu nedenle günümüzde sahnelenen ilk oyunun hangisi olduğu konusunda tartışmalar devam etmektedir.²

Arap dünyasında tiyatro sanatının varlığına bakıldığında Karagöz, gölge oyunu, halk ozanlarının ve taklitçilerinin sergiledikleri gösteriler dikkati çekmektedir. Mısır’ın modern anlamda tiyatro ile tanışması ise Napolyon’un Mısır’ı işgaliyle meydana gelmiştir. Napolyon’un kafilesindeki sanatçılar, özellikle Fransız subayları eğlendirmek amacıyla bazı Fransızca oyunları sahneye taşımışlardır.³

Mısır tiyatrosunun Napolyon’un varlığından sonra gelişim göstermesi, sadece Mısır sınırları içinde kalmadı; aynı zamanda tiyatro toplulukları, XIX. yüzyılda diğer Arapça konuşulan ülkelerde de turnelere çıkmaya başladı. Bu geziler, ilgili ülkelerdeki Arap tiyatrosuna cesaret verdi ve tiyatro yapmak isteyenleri oldukça etkiledi. Böylece Arap tiyatrosunun büyümeye ve gelişmeye devam edebileceği umut veren bir ortam oluştu. Ancak merkezi hükümetlerin varlığı ve İslami tepkiler nedeniyle bu sanat hareketinin bir düşüş içine girebileceği endişesi her zaman mevcuttu.⁴

Kuzey Afrika’da tiyatro sanatı incelendiğinde Tunus’ta bağımsızlığın kazanılmasından önce daha çok Avrupa eserlerinin çeviri ve uyarlamalarının sahnelendiği gözlemlenmiştir. Gazetelerde tiyatroya pek yer verilmemiştir. Tunus Tiyatrosu’nda Mısırlı sanatçıların kendilerine yer bulabildiği ancak Tunuslu oyuncuların sahneye çıkma konusunda sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Mısırlı tiyatro eleştirmeni Zeki Tuleymât’ın (1894-1982), Tunus’ta bir tiyatro

1 Seyyid ‘Alî İsmâ‘îl, *Târîhu’l-Mesrehi fi’l-‘Âlemi’l-‘Arabî* (İngiltere: Muessesetu’l-Hindâvî, 2017), 10-11.

2 İsmâ‘îl, *Târîhu’l-Mesrehi fi’l-‘Âlemi’l-‘Arabî*, 12-13.

3 Rahmi Er, “Modern Mısır Tiyatrosu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 33,1 (1990): 120.

4 İsmâ‘îl, *Târîhu’l-Mesrehi fi’l-‘Âlemi’l-‘Arabî*, 13-14.

kurduğu ancak ülke tiyatrosuna yeterince hareket getiremediği görülmüştür. Bağımsızlıktan sonra Tunus'ta yüksek bütçeli bir Ulusal Tiyatro kurulmuştur ve bu kurum kısa sürede gelişme kaydetmiştir. Bu tiyatronun başında, Avrupa tiyatrosu ve sinemasının tanınmış bir ismi olan 'Ali b. 'İyâd(1930-1972) bulunmaktaydı. Söz konusu sanatçı, Tunus'un en küçük yerleşim birimlerine kadar tiyatroyu yaymıştır. Fas'ta ise tiyatro sanatı Fransız tiyatrosunun, özellikle de Molière'in ve İspanyol tiyatrosunun etkisi altındaydı. Faslı yazarlar genellikle eserlerini İspanyolca ve Fransızca olarak kaleme alırlardı. Ancak iki tür tiyatro bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, sık sık Fransız yetkilileriyle alay eden ve 1943'te yasaklanmış olan Karagöz gölge oyunuydu. Diğeri ise Faslun Mudhik adlı Mısır komedisiydi.⁵

Cezayir'de tiyatro sanatının resmi olarak başlangıcı 1920'li yıllara dayanmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan önce Cezayir'de tiyatro sanatı Tunus'ta olduğu gibi Fas'ta gelişme imkânı bulamamıştır.⁶

Sudan tiyatrosunda da Arap tiyatrosunda olduğu gibi, tiyatrocuları uzun süre meşgul eden ve iki gruba ayrılan söylemlerden bahsetmek gerekir. Birinci grup, günümüz tiyatrosunun Arap halkına ulaştığını ve onların meselelerini ele aldığını savunarak bunu bir Arap sanatı olarak görürken, ikinci grup tiyatronun bu hazır halinin Arap sanatlarına dâhil olmadığını ve Batı kültürünü temsil ettiğini iddia eder.⁷ Sudan tiyatrosunun ne zaman başladığını ve ortaya çıktığını kestirmek mümkün değildir. Araştırmacılar arasındaki bu görüş ayrımını iki eğilimde özetlemek mümkündür: İlk eğilim, tiyatronun aslında bir grup insanın gerçekleştirdiği dini kutlamalara dayandığını öngören sosyokültürel bir eğilimdir. Bu eğilime binaen, birçok araştırmacı Sudan'da tiyatronun köklerinin Nil Vadisi'nde varlığını sürdüren uygarlıkların taç giyme törenleri gibi Sudan tarihinde bilinen ritüeller, dini törenler ve sosyal etkinliklere bağlı olduğunu öngörmektedir.⁸ Bu grup araştırmacının bir kısmı da Sudan tiyatrosunu tasavvuf zikir halkalarına ve gelin oyunları gibi bazı ayinlerle ilgili uygulamalara bağladı.⁹ Diğer taraftan, Sudan tiyatrosunun ortaya çıkışını ve gelişimini araştıranlar, bu sanat türünün Sudan'ın Mısır, Suriye, Lübnan ve İngiliz kültürleriyle teması sonrasında ortaya çıktığını savunuyor. Bu görüşü destekleyenler, 1880 yılında Sudan'da tiyatroya olan ilginin, ilkokulda öğrenci etkinlikleri kapsamında, Muhammed el-Cidâvî'nin iki öğrencisiyle birlikte sahnede Makâmâtü'l-Harîrî'den bir bölüm canlandırmasıyla başladığını öne sürüyor.¹⁰ İngiliz ordusunun Mehdî ordusunu mağlup ettiği Kererî (1898) savaşını anlatan "Et-Tâtû" adıyla bilinen tiyatro gösterisi, Sudanlıların tiyatro sanatıyla 1899 yılında tanıştığı yönündeki görüş sahiplerinin gerekçelerinden biridir. Ayrıca, bu görüş sahipleri, er-Rifâ'a Okulu öğrencileri tarafından el-Mevlid Meydanı'nda

5 Ahmad Bindâvûd, "Neş'etu ve Te'sîsu'l-Mesrahi'l-Cezâ'iri", *Mecelletu'l-Kirtâs* 2(2015): 270.

6 İsmâ'il, *Târîhu'l-Mesrahi fi'l-'Âlemi'l-'Arabî*, 15.

7 Sa'id Yusuf 'Ubayd, *Evrâkun fi Kadâyâ'd-Drâma's-Sûdâniyye* (Hartûm: Muessesetu Ervika li's-Sekâfe ve'l-'Ulûm, 2002), 10.

8 Şemsuddin Yûnus, *el-Mesrah fi's-Sûdân: et-Tukûsu'd- Dîniyye 'Abre'l-Târîh* (Hartûm: Muessesetu Ervika li's-Sekâfe, 2003), 79.

9 'Ubayd, *Evrâkun fi Kadâyâ'd-Drâma's-Sûdâniyye*, 83.

10 Yûnus, *el-Mesrah fi's-Sûdân: et-Tukûsu'd- Dîniyye 'Abre'l-Târîh*, 9.

yapılan gösteriyi de ilave ediyorlar¹¹. Her ne kadar bu girişimler sosyal ve manevi bazı ihtiyaçları bir süreliğine karşılasa da gerçek anlamda teatral bir gösteri değildi. Ancak yine de birçok araştırmacı, aydın ve eğitimcilerin bu konudan bahsetmeyi ve daha önce Sudan’da bilinmeyen bu sanatsal faaliyetleri araştırmalarına öncülük etmeyi düşündüğünü görebiliriz.

Bu bağlamda akla gelen sorulardan biri de, Sudan; tiyatroyu neden diğer Arap ülkelerinden neredeyse elli yıl sonra tanımıştır?

Sudan’ın Suriye, Lübnan, Mısır ve diğer Akdeniz ülkelerinden coğrafi olarak uzak olması ve Sudan’a ulaşımın zorluğu, hatta neredeyse hiç olmaması, Sudan’ın iklimi ve tiyatro altyapısının eksikliği gibi faktörler, tiyatro gruplarının Sudan’ı tercih etmemesine neden olmuştur.

İngiliz sömürgeciliğinin Sudan’ı Afrika’nın kuzeyi ile güneyi arasında bir tampon bölge olarak kullanma amacıyla dayattığı sosyal ve kültürel izolasyon tedbirleri, tiyatro alanında da engeller oluşturmuştur. Özellikle İngiliz işgal güçlerinin 1935 yılına kadar yabancı tiyatro gruplarının Sudan’a girişini yasaklaması ve gerekli izinleri vermeyerek tiyatro faaliyetlerini engellemesi, bu izolasyon politikalarının bir sonucudur. Bu bağlamda, Sudan’da tiyatro faaliyetlerinin varlığına dair bazı göstergeler üzerinde durmak önemlidir. Sudan, farklı ülkelerden gelen tiyatro ve sanat gruplarının gösterilerini sunmak için önemli bir duraktır. Bu gruplar, geldikleri ülkelerde toplumun manevi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlarlar. Başka bir deyişle, en azından bireylerin farklı sanat türlerini sunarak manevi bir konfor sağlamaya çalışırlar. Bu grupların hedef kitlesi genellikle Sudan’daki yabancılar olduğundan, araştırmacılar tarafından “Mesrehu’l-Câliyât” (Yabancı Toplulukların Tiyatrosu) olarak adlandırılmıştır.¹²

1. Yabancı Okulların Sudan Okul Tiyatrosundaki Etkileri

Sudan’da okullar, tiyatronun gelişiminde ciddi ve önemli bir rol üstlenmiştir. Sudan’ın tiyatroyla henüz tanışmadığı dönemlerde, ilk tohumlar okullarda atılmış ve bu okulların duvarları arasında filizlenmiştir. Okul ve kolejler, dışarıdan gelen ilk tiyatro esintilerini misafir etmiş, benimsemiş ve daha geniş kitlelere ulaşana kadar buna ev sahipliği yapmıştır. Bu şekilde, tiyatro okullarda yeşermiş ve öğrenciler temelini oluşturmuştur. Yaklaşık yirmi beş yıl boyunca tiyatro oyunları okullarda oynanmış, halk arasında yayılmış, birey ve topluluklara tanıtılmıştır. Hâlid Eburrûs, tiyatronun Sudan’da yakın bir zamanda ortaya çıktığını düşünür. Ancak bu konu araştırıldığında, Mehdi döneminden yıllar önce başlayan tiyatro etkinlikleri olduğu görülmektedir. 1898 yılında Mehdi geldiğinde bu faaliyetler durduruldu. Bu da Sudan tiyatrosunun tarihinin, İngiliz-Mısır hükümü öncesine dayandığını gösterir.¹³ Bu ifade, Mısır’ın Sudan tiyatrosundaki etkisinin ikili hüküm döneminden önce başladığını göstermektedir. Muhammed Ahmed el-Cidâvî bu dönemin önde gelen isimlerinden biridir. 1898 yılında Sudan’ın başına İngiliz-Mısır hâkimiyetinin geçmesiyle birlikte, Mısırlı memur ve öğretmenler,

11 Bâbekr Bedrî, *Târihu Hayâtî 1898-1929* (Hartûm: Dâru ‘İzze li’n-neşr ve’t-Tevzî’, 1990), 47.

12 ‘Usmân en-Nasîrî, *Mesrahu’l-Câliyât* (Ummudurmân: Menşûrâtu İdâreti’l-Fununi’l-Mesrahiyye ve’l-İsti’râdiyye, tsz.), 17.

13 Muhtâr ‘Accûba, “Usûlu’l-Mesrahi’l-Hadîs fi’s-Sûdân”, *Mecelletu’s-Sekâfeti’s-Sûdâniyye* 34 (1990): 74.

el-Cidâvî'nin izinden gittiler.¹⁴ Bu memur ve öğretmenler, bir yandan kurum ve okullarda görevlerini yaparken diğer taraftan da kulüp ve dernek kurmaya koyuldular. Bu öğretmenlerin gayreti sayesinde okullarda eğitici tiyatroların ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu tiyatroların amacı; yol göstermek, nasihat etmek, insanları aydınlatmak ve zihinlerini yanlış algılardan arındırmak olmuştur.¹⁵ eş-Şeyh Bâbekr Bedevî, öğretici tiyatroları başlatan kişi olmuştur. 1904'ten itibaren evinde kabul ettiği öğrencilerine bayramlarda ve özel günlerde hutbeler verip onlara tiyatro oyunları oynatıyordu.¹⁶ Bâbekr, Sudanlı bir şahsiyetti, ancak Mısır'a gitmiş ve orada doyasıya izlediği tiyatro ile kişisel yeteneklerini geliştirmişti. Dönüşünde bu yeteneklerini Sudan tiyatrosuna aktarmış, eğitim alanında önemli katkılarda bulunmuş ve Sudan tiyatro sahnesinde önderlerden biri olmuştur. Bâbekr, okulunun tiyatro gösterilerini yılsonu etkinliklerine ve özel günlerdeki kutlamalara özgü kılmış ve daha sonra diğer okullarda da bu geleneği benimsetmiştir.¹⁷

Daha sonra Eş-Şeyh Bâbekr Bedevî, Ummudurmân'a gelir ve kurduğu Medresetu'l-Ahfâd'da tiyatro faaliyetlerine büyük bir gayretle devam eder. Hatta yeni yetişen tiyatro gruplarına da yardımcı olur. 1932 yılında Hâlid Eburrûs tarafından kurulan Nâdi'z-Zuhrata'r-Riyâdî adlı tiyatro grubunun deneyim kazanması için Bâbekr Bedevî'den yardım aldıkları, Bâbekr'in oyunun yönetmenliğini üstlendiği ve oyuncularını eğittiği bilinmektedir.¹⁸

Bâbekr Bedevî'nin Rifâ'a Okulu'nda başlattığı akım, o dönemde bulunan ve daha sonra kurulan diğer okullara da sirayet etmişti. Mısırlı Yüzbaşı Abdulkâdir Muhtâr, en-Nîlu'l-Abyad'daki el-Katine Okulu'nda Bedrî'nin izinden giden ilk kişi oldu. 1910'da öğrenciler tarafından oynanan eğitici ve aynı zamanda Nektut (Para) olarak da bilinen el-Murşidu's-Sûdânî (Sudanlı Rehber) adlı eseri yerel lehçeyle yazdı. Yüzbaşı 'Abdulkâdir Muhtâr'ın Mısırlı olmasına rağmen Sudan'da bulunduğu sürede yerel lehçelerle yazacak kadar Sudan'ı benimsediğini söyleyebiliriz.¹⁹

Sudan okullarındaki tiyatro faaliyetleri, diğer Arap ülkelerindeki okul tiyatro faaliyetlerine benzemektedir. Arap ülkeleri- özellikle de Mısır, Suriye ve Lübnan – tiyatroyu yabancı okulları örnek alarak eğitim ve öğretim amaçları doğrultusunda okul faaliyetlerine dâhil etmişti. Bu tiyatro oyunları eğlencenin yanı sıra öğrencilere ahlaki ve tarihî dersler vermiş, öğrencilerin Arapçayı öğrenmelerine ve dile hâkim olmalarına yardımcı olmuş ve onların diksiyonlarını düzelterek özgüvenlerini arttırmıştır.²⁰

Eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte tiyatro, ülkenin dört bir yanında yaygınlaşmış ve 1930'lu ve 1940'lı yıllarda okullarda büyük önem kazanmıştır. Bu dönemde ulusal hareketlerin etkinleşmesiyle, liderler tiyatronun eğitsel ve kültürel etkilerinin farkına varmışlardır.

14 Yûnus, *el-Mesrah fi's-Sûdân: et-Tukûsu'd-Dîniyye 'Abre'î-Târîh*, 25.

15 'Accûba, "Usûlu'l-Mesrahi'l-Hadis fi's-Sûdân", 74.

16 Bâbekr, *Târîhu Hayâtî 1898-1929*, 48.

17 Muhtâr 'Accûba, "Usûlu'l-Mesrahi'l-Hadis fi's-Sûdân", 75.

18 Hâlid Eburrûs, *Masra'u Tâcûc* (Hartûm: Vezâretu'l-İrşâdî'l-Kavmî, 1971), 4.

19 Hâlid Mubârek. *Harfun ve Nukta* (Hartûm: Menşûrâtu Mea'hadu'l-Mûsikâ ve'l-Mesrah, 1980), 9-19.

20 Muhammed Yusuf Necm, *el-Mesrehiyyetu fi'l-Edebi'l-Arabi'l-Hadis* (Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1967), 51

Gordon Memorial College, şimdiki adıyla Hartum Üniversitesi, 1913 yılından itibaren tiyatro faaliyetlerini, bazı yönlerde düzensiz olsa da sürdürmüştür. Gordon Koleji'nin öğrencileri, kimseden yardım almadan kendi imkânlarıyla 1913 yılında ilk oyunlarını mezuniyet kutlamalarında sahnelemişlerdir. Bu kolejin öğrencileri, tiyatroyu kolejin duvarları dışına taşımışlardır. Bu tiyatro oyunlarının gelirleri, okul ve yuva yapımı gibi sosyal ve ulusal amaçlara hizmet için bağışlanmıştır.²¹

'Ubeyd 'Abdunnûr (1896-1963), eğitim için gittiği Beyrut'tan döndükten sonra Gordon Koleji'nde göreve başlamış ve kolejdeki tiyatro faaliyetlerini düzenlemiş, tiyatronun ileri bir adım atmasını sağlamıştır. 'Ubeyd 'Abdunnûr, kolejdeki tiyatro faaliyetleriyle bizzat ilgilenmiş hem eserlerin çevirisini yapmış hem de yönlendirmiştir. Öğrenciler; tercüme edilmiş, Arap ülkelerinde yazılmış veya uyarlanmış tiyatroları sahnelemişlerdir. Ancak bu oyunlar, Sudan toplumundan ve meselelerinden uzaktı. Bu durum, 'Ubeyd 'Abdunnûr'u Sudan hayatını ilgilendiren toplumsal içerikli oyunlar yazmaya ve bazı oyunları Sudan kültürüne uygun hale getirmeye itmiştir. 'Ubeyd 'Abdunnûr'un çalışmaları, genellikle Sudan aile hayatını tasvir eden veya bazı ahlaki konuları ele alan kısa oyunlarla sınırlı kalmıştır. Yazarın "Leyâli'l-Uns" adı altında sunduğu bu oyunlar, bazı siyasi göndermeler içerdiğinden İngiliz sömürge hükümeti tarafından engellenmiştir.

Bu tiyatro faaliyetleri, 'Abdunnûr'dan sonra duraklamış ve tökezleyen adımlarla ilerlemeye çalışmıştı. 1954 yılında, kolejin üniversiteye dönüştürülmesinin ardından tiyatro faaliyetlerinin başına 'Abdullah et-Tayyib geçmişti. Bu dönemde tiyatro, özellikle kolejde, genel olarak gerilemişti. 'Abdullah et-Tayyib (1921-2003), öğrencilerden bir grup kurarak tercüme ve eser yazma işlerini üstlenmişti.²²

Bu yıllardan sonra okul tiyatro faaliyetlerinin merkezi Me'hedu Bahti'r-Ridâ'da olmuştur. Bu okuldaki Sudanlı ve yabancı öğretmenlerin çabalarıyla tiyatro faaliyetlerinin liderliğini üstlenmişlerdir. Bu öğretmenler, yurt dışında eğitim aldıkları süre boyunca tiyatroyla yakın temas içinde olmuşlar ve tiyatroya ilgi göstermişlerdir, özellikle İngiltere'de eğitim gören öğretmenlerin tiyatroya olan ilgileriyle tanınıyorlardı. Ahmed et-Tayyib(1925-1998), 'Abdullah et-Tayyib, Mr. Griffith ve Hood Jakins gibi önde gelen isimler; telif, tercüme ve oyunculuk alanlarında faaliyet göstermişlerdir. Ahmed et-Tayyib ve 'Abdullah et-Tayyib, 1945-1961 yılları arasında William Shakespeare'in Hamlet, Othello, Romeo and Juliet, King Lear, ve The Merry Wives of Windsor gibi eserlerinin tercümesiyle ilgilenmişlerdir. Bu tercümeler birebir tercüme olmamıştı. Shakespeare'in metinlerinin özünü alarak öğrencilerin ve seyircilerin anlayabileceği bir formata dönüştürülmüştü. Hatta konu bütünlüğünü bozmayacak ve seyirciye tiyatroyu sevdirecek yerel fıkralar bile eklenmişti. Tiyatroyu bu şekilde Sudan halkına tanıtmının, bu öğretmenlerin attığı doğru bir adım olduğunu söylemek mümkündür.

21 Beşir 'Abbâs Beşir, *el-Edebu'l-Mesrehi fi ş-Sûdân Neş'etuhu ve Tatavvuruh* (Şârîka: el-Hey'etu'l-'Arabiyyetu li'l-Mesrah, 2012), 14-15.

22 'Abdullah et-Tayyib, *Mesrahîyyetu Zevâci Suhayr* (Hartûm: Menşûrâtu Ma'hadi'l-Mûsikâ ve'l-Mesrah, 1967), 3.

Ma'hadu Bahti'er-Ridâ'da tiyatro faaliyetleri, bu hocalar sayesinde ciddi ilerleme kaydetmiştir. Zira bu öğretmenler sadece telif, tercüme ve oyunculukla yetinmekle kalmamış, aynı zamanda öğrencilere tiyatronun tarihini, öncülerini ve önde gelen yazarlarını da tanıtmışlardır. Bu okulun asıl amacı ilkökul öğretmenleri yetiştirmek olsa da buradan mezun olan öğrenciler Sudan'ın dört bir yanında tiyatronun tanıtılmasına büyük katkı sağlamışlardır.²³

Sudan okullarının yanı sıra Misyonerlik Okulları "Medârisu'l-İrsâliyyât" ve Mısır Eğitim Heyeti Okulları "Medâresu'l-Bi'seti't-Ta'limiyyeti'l-Mısriyye" gibi bazı yabancı okullar da tiyatroya ilgi göstermiş, duyarsız kalmamıştır. Misyonerlik okullarının sayısı kısıtlı olmasına rağmen, tiyatronun yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Örneğin, Medresetu'l-İrsâliyyeti'l-Katalokiyye/ Katolik Misyonerlik Okulu'nda tiyatro oyunları Arapça, İngilizce, İtalyanca ve Yunanca dillerinde sergileniyordu. Bu oyunlar, sahne aralarında müzik dinletilerine de yer vererek zengin bir deneyim sunuyordu. Bazı kaynaklara göre, bu okulun ilk tiyatro oyununu 1905 yılında sahnelediği belirtilmektedir. Bu durum, Bâbekr'in Rifâ'e Kız Okulunda başlattığı tiyatro faaliyetlerinin bu okulun gösterisinden sonra geldiğini ve Bâbekr'in kendi okulunun da benzer etkinliklere ev sahipliği yapmasını istediğini göstermektedir.²⁴

Medârisu'l-Bi'seti't-Ta'limiyyeti'l-Mısriyye'nin tiyatroya olan ilgisi büyüktü. Bu okul komedi tiyatrolarına odaklanmış ve bu yolda ilerlemişti. Bu okuldaki hocalar arasında Emîn el-Henidî (1925-1986), Muhammed Ahmed el-Mısri (1924-2003) ve Sa'id Hişmet (1920-2013) gibi önemli isimler bulunuyordu. Okulun tiyatro grubu hem okulun içinde hem de dışında birçok oyun sergilemişti. Bunlar arasında el-Hâdim el-Feylesûf (Filozof Hizmetçi), ed-Dunyâ Meşye Kide (Dünyanın Gidişatı Böyle), Mismâr Cuhâ (Hocanın Çivisi) ve el-Behîl (Cimri) gibi oyunlar yer almaktadır.²⁵

Bu okulun tiyatro grubunun komedi tiyatrosuna yönelmesinin Sudan komedi tiyatrosunun ortaya çıkmasının nedenlerinden biri olduğunu düşünebiliriz. Zira Sudan tiyatro oyunları her ne kadar sahne aralarında bazı kısa komik skeçlere yer verse de genel olarak ciddi bir kimliğe sahipti.²⁶

Her ne kadar okulların tiyatroya gösterdiği ilgi büyük olsa da bazı yönlerden eksikliklerinin olduğu bir gerçektir. Ancak kısıtlı imkânların bulunması ve yeterli tecrübe olmamasına rağmen tiyatro, Sudan'ın dört bir yanına tanıtılmıştır. Sudan tiyatrosunun sorumluluğunu üstlenen kurumlar, tiyatro grupları ve tiyatrolar inşa edilene kadar okullar bu sorumluluğu üstlenerek tiyatronun temel direklerinden biri olduğunu ortaya koymuştur.

2. Yabancı Topluluklar ve Tiyatro Gurupları

Sudan ve yabancı tiyatro guruplarının tiyatro faaliyetleri okul tiyatro faaliyetleriyle paralellik teşkil etmektedir. Bu tiyatro gurupları özel dernek ve kulüplerde kurulmuştur.

23 <https://www.albayan.ae/opinions/2002-06-30-1.1317191>, (Erişim Tarihi: 21.03.2024).

24 Beşir, *el-Edebu'l-Mesrahî fi's-Sûdân Neş'etuh ve Tatavvuruh*, 18,19.

25 Beşir, *el-Edebu'l-Mesrahî fi's-Sûdân Neş'etuh ve Tatavvuruh*, 19-20.

26 Beşir, *el-Edebu'l-Mesrahî fi's-Sûdân Neş'etuh ve Tatavvuruh*, 20-21.

Tiyatro, bazı birey ve gurupların aracılığıyla Suriye ve Mısır aracılığıyla Sudana geçiş yapmıştı. 20. Yüzyılın erken yıllarında Mısır, Lübnan ve Suriye den ticaret amacıyla veya devlet işlerinde görev almak üzere hicret edenler. Hartum, Ummudurmân, Hartûm Bahrî, ‘Utburâ ve Port Sudan gibi şehirlerde kendilerine has yaşam kurmuşlar.²⁷

Sudana hicret edenler tiyatro gurupları ve Kulüpler kurmuş gazete yayımlamışlardır. Bu muhacir guruplar beraberinde Sudan toplumuna edebi ve kültürel bir hareketlilik getirmiştir. Başlarda Suriyeliler Mısırlılardan daha etkin ve aktif olmuşlardır. Belki de Mısırlıların Sudanlılarla birlikte İngiliz sömürgesine karşı yan yana mücadele vermesi sanatsal faaliyetlerine odaklanamamalarına ve çoğu gayri Müslimlerden oluşan Suriyelilerden bir adım geri kalmalarına neden olmuştur. İngiliz işgalına karşı tutumundan dolayı Sudan dan sınır dışı edilen Kadı Muhammed Tefvik Vahbî (Ö.1958)bu durumu işaret etmektedir. Kendisi hem siyaset hem de tiyatroyla meşgul olan önder Mısırlılardan biridir.²⁸ Mısırlı ve Şamlılar başta tiyatro oyunlarını Yunanistanlı Havaca Kostı Liuiso’nun Kırâathanesinde (es-Surûr / el-İnşirâh) tiyatrosunda sunmuştur. Havaca kırâathanesinde tiyatrosunda tiyatro gösterilerini Hartumdaki yabancı bürokratların, tüccarların e turistlerin hoş zaman geçirip eğlenmeleri için düzenlemektedir.²⁹

Bu bakımdan havaca Sudan da herkese açık ilk tiyatroları sunduğunu söyleyebiliriz. Bu tiyatro gösterileri 1905-1915 yılları arasında devam etmiştir. Bu kırâathanede sunulan tiyatro gösterileri sosyal faaliyetlerin bir parçası olmuş ancak fikrî ve edebî bir değere sahip olmamıştır.³⁰

Bu dönem de yabancı toplulukların tarafından kurulan kulüp ve derneklerde yoğunlaşan büyük bir sanatsal ve kültürel faaliyetlere sahne olmuştu. Bu toplulukların tiyatro faaliyetleri bu kulüplerin aracılığıyla ortaya çıkmıştı. Oyunlar, bu kulüplerde uyruklara göre farklı dillerde gerçekleşiyordu; başka bir deyimle bu toplulukların bireylerine münhasırdı. Sudanlılar – Gordon Kolejinin mensuplarının bile bir kısmı hariç- bu oyunlara katılmıyor hatta oyunları seyir edemiyordu³¹.

Suriyeli muhacirler Havaca’nın kırâathanesinde oyunlarını sunacak mekânı bulduktan sonra Cem’iyyetu’t-Temsîli ve’l-Mûsîka’s-Sûriyye kurmuş ve 1912 yılında oyunlarını göstermeye başlamış. Oyunculukta geçmişi olmayan bir gurup amatörden oluşması oyunların halk tarafından yeterli ilgi görmesine engel olmuştur. Necîb el-Haddâd’in (1867-1899) telifi olan (Sârâtu’el-‘Arab/ Arapların İntikamları) ve (Hamdân) öne çıkan oyunlarından³².

Bu dönem tiyatro faaliyetlerinin es-Surûr kırâathanesinin tek mekân olmasından dolayı Hartum da devam ettiğini ve Hartum dışına çıkmadığını söylememiz mümkündür. Tiyatro

27 es-Sirr es-Seyyid, *el-Mesrah ve Tecelliyâtuh: fi’l-Meşhedî’s-Siyâsî’s-Sûdânî’l-Mu’âsir* (Şârika: el-Hey’etu’l-Ârabiyyetu li’l-Mesrah, 2023), 53.

28 es-Seyyid, *el-Mesrah ve Tecelliyâtuh fi’l-Meşhedî’s-Siyâsî’s-Sûdânî’l-Mu’âsir*, 54.

29 ‘Usmân en-Nasîrî, *el-Mesrah fi’l-Sûdân (1905-1915)* (Ummudurmân: Menşûrâtul’l-Mesrahi’l-Kavmî, 1970), 18-19.

30 Beşîr, *el-Edebu’l-Mesrahi fi’l-Sûdân Neş’etuh ve Tatavvuruh*, 22

31 en-Nasîrî, *el-Mesrah fi’l-Sûdân(1905-1915)*, 22.

32 Beşîr, *el-Edebu’l-Mesrahi fi’l-Sûdân Neş’etuh ve Tatavvuruh*, 24-25.

salonları olmadığından Ummudurmân şehrinde de çok az sayıda oyunlar gösterilmiştir. Cem‘iyyetu’t-Temsîli ve’l-Mûsîka’s-Sûriyye Ummudurmân’a (Hamdân) oyunu için gittiğinde Şamlı bir zatın evinin avlusunu tiyatro olarak kullanmıştır³³.

Suriyeli bu tiyatro gurubunun yanı sıra İngiliz bir tiyatro gurubu 1915 yılında es-Surûr tiyatrosunda üç oyun sunmuş ve büyük ilgi toplamıştı. Bu gurubun tiyatro gösterilerinin amacı İngiliz askerlerini eğlendirip savaş yaralılarına bağış toplamak olmuştur. Bu gurubun seyircilerinin arasında Sudanın hâkimi, eşi, ileri gelen bürokratlar ve askerler vardı. Bu gurubun Sudana özel ve bir kereliğine mahsus bir ziyareti olmuştur. Sudan da ki İngiliz topluluğunun kayda değer bir teatral faaliyetleri olmamıştır. Hatta İngilizlerin Sudan tiyatrosunun gelişiminin önünde engel teşkil etmiş tiyatro gösterilerine engel olmak için her türlü yasal tedbirleri almıştır.³⁴

Hartum da Firkatu Mektebeti’l-Kıbtıyye de tiyatro oyunları gösteriyordu. Es-Surûr tiyatrosunda faaliyette olan bir diğer gurup ise en-Nâdi’l-Mısırî idi. Bu gurupların faaliyetleri Hartumla sınırlı kalmamış ‘Utburâ ve Port Sudan gibi şehirle taşımıştır. ‘Âkıbetu’l-Bağî/ Zulfün Akıbeti, et-Tevbetu’s-Sâdika/ Gerçek Tövbe, Hefevâtu’l-Mulûk/ Kralların Gafları ve Hazâ Mâ Cenâhu Ebî/ Bu Babamın Elde Ettiği oyunları siyasi göndermeler içerdiğinden üst düzey bürokratların dikkatini çekmiş takibe alınmıştır.³⁵

Burada Cem‘iyyetu’t-Temsîl ve’l-Mûsîka’s-Sûriyye ve Mısırlı gurupların arasında fark olduğunu görmek mümkündür. Suriyeli gurup her türlü tiyatro oyunlarını sahnelerken Mısırlı gurupların daha seçici olduğunu sanat ve edebi değerlere öncelik tanıdığını söyleyebiliriz bundan dolayı da Bürokratların Mısırlı guruplar gibi dikkatlerini çekmemiş ve yakın takip almamışlar. İngilizlerin Mısırlı gurupların oyunlarını mercek altına almaları bu gurupları kısıtlamış ve faaliyetlerini çok uzun süre devam ettirmelerine engel olmuştur. Bu gurupların üyeleri tiyatroyu bırakmış veya Sudanı terk etmişti³⁶.

1935 yılına kadar Mısır da kurulan ve faaliyet gösteren tiyatro guruplarının Arap dünyasının doğu ve batısında tiyatro turnelerine çıkarken Sudan da gerçekleşmemiştir. İngilizler tarafından Sudan a girişleri yasaklanmıştı. Ancak Hristiyan Yunan asıllı ve zengin olan Hristo Papalixis İngilizlerden Mısırdan tiyatro gurubunu davet etmek üzere izin almayı başarmış. Bunu üzerine Mısırlı oyuncu Hasan el-Bârûdî ile bir gurup oluşturup Sudan da oyunları göstermek için anlaşmış. Bu gurupta Hasan el-Bârûdî’nin yanı sıra bir orkestra vardı. Gurubun üyeleri Yusuf Vahbî ve Necîb er-Reyhâni gibi meşhur guruplar da daha önceden yer aldıklarından dolayı Sudana gitmemeleri için bu iki gurup tarafından baskı uygulanmış ve başarılı olmuşlardır. Ancak bu engellere rağmen el-Bârûdî pes etmemiş 1935 yılında tam kadro Sudana gelen ilk Mısır tiyatro gurubu olarak tarihe geçmiştir. Gurup Sudan gelir gelmez İngilizler tarafında programları denetlenmiş daha sonrasında da onay vermiştir.

33 Muhyiy ‘Abdulhay, *el-Mesrahu’s-Sûdân ve Devruhu fi’l-Muctama’* (Kâkire: el-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l-‘Âmme li’l-Kitâb, 2017), 181.

34 ‘Abdullâh Mîrgânî el-Mîrî, *el-Mesrah fi’s-Sûdân (Evrâkun li’z-Zâkire)* (Hartûm: Dâru ‘İzze li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, tsz.), 43.

35 el-Mîrî, *el-Mesrahu fi’s-Sûdân (Evrâkun li’z-Zâkire)*, 44.

36 Beşîr, *el-Edebu’l-Mesrahî fi’s-Sûdân Neş’etuh ve Tatavvuruh*, 27.

Bu gurup gösterilerini Hartum, Ummudurmân, ‘Utbura, Vadmedenî ve Port Sudan da Kıptilerin okul tiyatrolarında, Kıptilerin kilise tiyatrolarında ve Brembel Bek sinemasının tiyatrosunda gösteriliyordu. Bu gurup tiyatro gösterileriyle yetinmemiş oyunların başında ve sonunda Sudanın ilk defa tanık olduğu Müzikhol gösteri düzenlemiştir.

Bu tiyatro gurubu kırk beş gün zarfında birçok tiyatro oyunu sergilemiştir. Corc Abyad’ın (1880-1959)gurubun ilk 1924 de Dâru’l-Opera’l-Melekiyye de gösterdiği ve büyük ilgiye nail olan (‘Âsife fî Beyt/ Bir Ev’de Fırtına) gösterdikleri ilk oyun olmuş ve Sudan seyircisinin Ev’de beğenisini kazanmıştır. Süleymân Necîb’in yazdığı ve Fatıma Ruşdî gurubunun en sevilen oyunları arasında olan ve 1930 yılında gösterilen (667 Zeytûn / 667 Zeytin)ikinci tiyatro oyunu olmuştu. Mahmûd Taymûr’un 1921 yazdığı ve Yusuf Vehbî’nin Ramsis tiyatro gurubunun 1923 yılında ilk tiyatro mevsiminde gösterdiği (‘Abdussettâr Efendî/ Abdüssettâr Efendî)üçüncü oyundu. Yine Ramsis gurubunun gösterdiği, ‘Umer Vasfî ve Mustafa Mumtâz’ın yazdığı (el-Marhûm/ Rahmetli) dördüncü oyun olmuştu. Huseyn Remzî tercüme ettiği (El-Mevtu’l-Medenî /Medenî Ölüm)ve 1917 yılında Firkat ‘Abdurrahmân Ruşdî tarafından gösterilen oyunu Sinema Brembel Bek de gösterilmişti. Mahmûd ‘Azmî’nin tercüme ettiği (Gâdetu Kamelyâ/ Kamelyanın Güzeli)1923 de Ramsis gurubu tarafından gösterilmişti. Suleymân Necîb’in yazdığı (ed-Doktor/ Doktor) 1929 yılında Fâtıma Ruşdî tiyatro gurubu tarafında gösterilmişti. ‘Abdulmecîd Ruşdî ve İbrâhîm Ramzî’in yazdığı Duhûlu’el-Hammâmi Muş Zayyi Hurucuh/ Hamama Girmekle Hamam dan Çıkmak Bir Değildir) 1917 yılında ‘Azîz ‘Îd tiyatro gurubu tarafından gösterilmişti. Bu oyunun Mısır lehçesiyle yazılması Sudan seyircisinin bu lehçeye yabancı olması nedeniyle tepki çekmiştir.³⁷

Firkatu’n-Nâdî’l-Mısırî ve Firkatu’l-Mektebeti’l-Kıbtıyye’nin tiyatro faaliyetleri kendine has ciddi ve sanatsal oyunlarıyla diğer guruplardan daha farklı olduklarını söylemek mümkündür. Zira bu iki gurubun başında bulunanların arasında ‘Abdulazîz Hamdî (Ö:1966) oyunlarına edebi ve sanatsal bir zenginlik kazandırmıştır.³⁸

3. Mısır Tiyatrosunun Sudan Komedi Tiyatrona Etkisi

Sudan komedi tiyatrosu Mısır komedi tiyatrosundan etkilenmiştir. Sudan komedi tiyatro önderleri Sudan da açılan Mısır okullarında eğitim görmüştür. Bu süreçte tiyatroya ilgi gösteren ve özellikle Necîb er-Reyhânî’nin oyunlarını canlandıran öğretmenlerden etkilenip komedi tiyatrosuna yönelmişler³⁹.

1932 yılından itibaren Mecelletu’n-Nahdati’s-Suûdâniyye’de Mudhikâtu’l-Berberî adı altında bir dize komik Zecel şiiiri yayımlamaya başlamıştı. Bu Zecellerin amacı insanları eğlendirmek ve aynı zamanda da bazı olmuşuz sosyal geleneklere dikkat çekmekti. Bu yazılar el-Berberî

37 İsmâ’îl, “Firkatu Hasan el-Bârûdî Evvelu Firkatin Mısıriyye Tezûru’s-Sûdân”, *Mecelletu Mesrehun* 642(2019): 150.

38 İsmâ’îl, “Firkatu Hasan el-Bârûdî Evvelu Firkatin Mısıriyye Tezûru’s-Sûdân”, 152.

39 ‘Abdulfettâh Muhammed, *Hakâ’iku ve Ma’lûmâtun ‘ani’l-Mesrahi’s-Sûdânî* (Hartûm: Menşûrâtu’l-Mesrahi’l-Kavmî, 1990), 71.

imzasıyla yayımlanıyordu. Bu yazılarda alkol alışkanlığını, kullanımı ve ekonomiye, sosyal hayata ve sağlığa verdiği zarar anlatırken bazıları da eğitim sistemini ve memurları eleştirirken bir kısmında kadın haklarını savunuyor ve toplumun ona karşı tutumunu konu ediyordu.⁴⁰

Daha sonrasında bu Zeceller tiyatrolarda monolog şeklinde veya tiyatro oyunlarının perde aralarında kendi başına oyun olarak değil de seyircileri eğlendirmek amacıyla eğlenceli kısa gösteriler halinde sunulmuştur. Bu tür gösteriler Sudanı ziyaret eden yabancı ve Mısırlı tiyatro guruplarının Sudana yaptıkları ziyaretlerden sonra özellikle Firkat Hasan el-Bârûdî gösterdiği üç komedi tiyatrosundan sonra gelişmeye başlamıştı. Her ne kadar bu gurubun oyunları sosyokültürel amaçları olan ciddi içerikli tiyatroya alışkan olan Sudanlı seyirci tarafından yadırganmış olsa da bu tür tiyatronun kabul görmesine önayak olmuştur.⁴¹

1950 yılından itibaren siyasi çatışmalar kızışmış, sömürgeci İngilizlere karşı verilen mücadele etkisini göstermeye başlamıştı. Toplumun tüm kesimleri bu mücadeleye odaklandığından tiyatro geri planda kalmış spor kulüpleri –özellikle maçlardan sağlam gelir elde etmeye başladıktan sonra- tiyatro faaliyetlerine ara vermişti.⁴²

1950 yılından itibaren Sudan drama hayatını en çok etkileyen unsurlar ortaya çıkmıştır. Birçok tipik karakter radyo aracılığıyla halkla buluşma kanalı bulmuştu. Radyo tiyatrolarının yanı sıra kukla evlerinde kısa skeçler de gösteriliyordu.⁴³

Bu yıllara komedi tiyatrosunu yaygınlaştırmış ve geniş bir kitleye hitap etmiştir. Bu tür komedi tiyatrolar 1950 yılından itibaren Mısırın komedi tiyatro önderlerinden olan Emîn el-Hinîdî(1925-1986), Muhammed Ahmed el-Mısırî (2003) ve Sa‘id Hişmet (1920-2013) aynı zamanda Sudan daki Mısır okullarında öğretmenlik yaparken hem çalıştıkları okullarda hem de Hartum daki Mesrahu Dâri’s-Sekâfe’de komedi tiyatrolarını oynamıştır⁴⁴.

‘Utbura şehri Komedi tiyatrolara ev sahipliği eden ilk şehir olmuştur. En-Nâdî’l-Mısırî’nin bazı üyeleri yılda ortalama üç oyun gösteriyordu bu gurubun önemli isimleri arasında ‘Usmân Hemîde de(1925-1997) vardı⁴⁵.

1940lı ve 1950li yıllarda kısa skeçler ve monologlar şeklinde radyo aracılığıyla ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştı. Ancak aynı zamanda da bu tür tiyatronun gelişimini engellemişti. Radyo da sürenin kısıtlı olması ve dakikayı geçmemesi yazar ve oyuncuların oyunları yoğunlaştırmaya itmiştir. Özellikle bu dönem de henüz devlet tiyatrosu kurulmamış ve radyo halkla buluşturan tek kanalı olmaya devam ediyordu.⁴⁶

Radyo aracılığıyla seyircilerle buluşan ilk tipik karakter ‘Usman Hemîde ve Fehmî Bedevî’nin ortaya çıkarttığı *Tor el-Cer* ardından monolog ve skeçler sunan el-Fâdıl Sa‘id gurubunun ismi duyulmaya başlamış ve *Bit Kadîm* karakteriyle şöhreti yakalamıştı.

40 Muhammed, *Hakâ’iku ve Ma’lûmâtun ‘ani’l-Mesrehi’s- Sûdânî*, 72.

41 Hasan Necile, *Melâmîhu mine’l-Muctama’i’s-Sûdânî* (Hartûm: Dâru ‘İzze li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2005), 40.

42 Muhammed Şerîf Alî, *Mesrahu li’l-Vatani: Hikâyâtun ve Zikrayât min Târîhi’l-Mesrahi’s-Sûdânî(1900-1980)* (Şârîka: el-Hey’etu’l-‘Arabiyye li’l-Mesrah, 2019), 41.

43 Şerîf ‘Alî, *Mesrahu li’l-Vatan Hikâyâtun ve Zikrayât min Târîhi’l-Mesrahi’s-Sûdânî (1900-1980)*, 42.

44 Beşîr, *el-Edebu’l-Mesrahi fi’s-Sûdân Neş’etuh ve Tatavvuruh*, 172-173.

45 el-Mîrî, *el-Mesrahu fi’s-Sûdân (Evrâkun li’z-Zâkire)*, 73.

46 Beşîr, *el-Edebu’l-Mesrahi fi’s-Sûdân Neş’etuh ve Tatavvuruh*, 174.

Radyo komedi tiyatrosu birçok yeteneğe fırsat tanımıştır ancak bunların arasından sivrilen üç isim olmuştur. Tor el-Cer basit, iyiniyetli, şehir hayatını ve karışık sosyal ilişkilerini tanınamış köylü bir adamdır. Şehir hayatının çelişkileri, karmaşıklığı, yaşam tarzları ve sosyal ilişkileri, bu karakteri şoke etmişti. Tor el-Cer'in yabancı olduğu bu hayata ayak uydurma çabaları başarısız olur. Doğal ve kendi gibi davranmaya devam eder ve şehirlilerin her türlü zorbalıklarına maruz kalır. Yazar bu karakterden yola çıkarak şehir ve köy hayatındaki standart farklılıklarına ve aralarındaki çatışmaya değinmek ve vurgu yapmak istemiştir.⁴⁷ Tor el-Cer karakteri 1931 yılında Necib er-Reyhâni'nin Sâhibu's-Sa'âdeti Kışkış Bek/ Kışkış Bey Hazretleri adlı filminin Kışkış Bek karakterinden esinlenmiş olduğunu düşünmekteyiz. Ancak Kışkış Bek şehir hayatının şah sahasına aldanıp değişmiş ve şehir hayatına ayak uydurmuştu. Oysaki Tor el-Cer bu yeni hayatı kabul etmemiş ve bir çatışmaya girmiştir⁴⁸.

'Usmân Hemîde'nin skeçleri doğaçlama tiyatrodan sayılabilir. 'Usmân Hemîde Skeçleri kendi telif ettiği için metinlere bağlı kalmamış durumun gerektiğine göre ilaveler yapmış veya metin den bazı bölümleri çıkartmıştır. Bundan dolayı bu karakteri anlatan bazı videolar hariç bir basılı esere rastlanmamaktadır⁴⁹.

Hem yazar hem de oyuncu olan el-Fâdil Sa'îd (1935-2005) birçok komik karakter imzasını atan önder tiyatrocularından biridir. el-Fâdil Şebâbu'l-Mesrahi'l-Kûmîdî gurubunu kurduktan sonra Sudan tiyatrosuna damgasını vuran oyunlarını radyo aracılığıyla halka sunuyordu. Bit Kadîm adlı karakterini bir radyo programında ilk defa canlandırmıştı. Bit Kadîm karakteri; yaşlı Sudan kadını temsil etmektedir, örf ve adetlere önem veren, hurafe ve efsanelere inanan, hayat deneyimi olduğunu iddia eden ve etrafındakilerin başını derde sokan bir karakterdir. Aynı zamanda da zeki, kendine has bir üslupla sorunları çözmesiyle bilinen, komik ve ağır yorumlarıyla olaylara farklı bir biçimde yaklaşan yaşlı bir kadındı⁵⁰.

el-Fâdil diğer komedi tiyatro yazar ve oyuncularını gibi oyunlarında doğaçlamaya dayanmış asıl metne sadık kalmamıştır buda yazarın oyunlarının özelliklerinden biridir. Zira yazarın oyunlarını değerlendirmek için yazılı ve basılı bir metine rastlanmamıştır. Buda yazdığı oyunların hiçbir zaman son biçimini almadığı anlamına gelmektedir.

Bir diğer tiyatro yazarı olan Meysere Mahmûd es-Sirâc (12018) Ebûkbûra karakterini yaratmıştır. İnsanları sıra dışı yetenekleri olduğuna inandıran tipik üfürükçü hocadır. Her ne kadar insanları kandırmaya çalışıp laf cambazlığı yapsa da işler ciddileştiğinde foyası ortaya çıkıyor ve etrafındaki insanların alay konusu olur. Bu karakterin komik ve popüler olmasına rağmen abartılı hareket, fıkra anlatımı ve tekrarlanan olaylar üzerine kurulmuş kısıtlı bir karakter olmuştur. Bu karakter el-Fâdil karakterleri gibi tiyatronun gelişmelerine ayak uydurmamıştır⁵¹.

47 Şerîf 'Alî, *Mesrahu li 'l-Vatani Hikâyâtun ve Zikrayât min Târîhi 'l-Mesrahi's-Sûdânî (1900-1980)*, 43.

48 <https://www.youm7.com/story/5383957>. (Erişim Tarihi:14.03.2024)

49 Beşîr, *el-Edebu 'l-Mesrahi fi's-Sûdân Neş'etuh ve Tatavvuruh*, 172.

50 'Usmân Cemâleddîn, *el-Fuluklor fi 'l-Mesrahi's-Sûdânî* (Hartûm: Muessesetu Ervika li's-Sekâfe ve 'l-'Ulûm, 2004), 11.

51 Şerîf 'Alî, *Mesrahu li 'l-Vatani Hikâyâtun ve Zikrayât min Târîhi 'l-Mesrahi's-Sûdânî(1900-1980)*, 120.

Sonuç

Sudan tiyatrosunun ilk deneyimleri Arap tiyatro faaliyetlerinden coğrafi ve siyasi şartlardan dolayı yaklaşık elli yıl sonra başlamıştır.

İlk deneyimler okullarda başlamıştı. Mısır da eğitim gören orada tiyatroyu tanıyan Sudanlı hocalar Sudana Sudan da döndükten sonra Sudan da bulunan misyoner okulların tiyatro faaliyetlerinden etkilenerek kendi okullarında da tiyatrolara özel günlerde yer vermiştir. Sudan da bulunan Mısır okullarında görev alan öğretmenleri tiyatro alanında aktif olmuş tiyatroyu Sudan halkına tanıtmış zamanla okulun duvarları dışına taşınmasında etkin bir rol oynamıştır.

İngiliz işgal güçleriyle birlikte gelen Arap ve yabancı bireyler topluluklarını oluşturmuş ve kendi kulüplerini kurmuştur. Bu topluluklar sanatsal hedef gütmeksizin eğlence maksatlı Sudanlıların oyuncu veya seyirci olarak katılmaları yasak olan tiyatro gösterileri düzenlemişlerdir. . Mısır ve Şam dan gelen bireylerin kurduğu guruplar aktif olmuş ve diğer yabancı guruplara kıyasen daha uzun süre faaliyetlerine devam etmiştir. Mısır toplulukların kurduğu tiyatro gurupları en aktif gurupların arasında yer almaktaydı.

Sudan tiyatrosu sosyo-kültürel amaçlı ciddi içerikleriyle başlamıştır. Komedi tiyatro akımını başlatan Mısır okulları olmuştur. Ardından Hasan el-Bârûdî'nin tiyatro gurubu Sudanı dışından gelen ilk tiyatro gurubu olmasıyla birlikte komedi tiyatroyu Sudan halkına tanıtan gurup olmuştur. Ciddi tiyatroya alışkın Sudan halkı başta ne kadar bu tür komedi gösterileri yadırgasa da zamanla bu gurubun gösterilerin den etkilenen Sudan tiyatrocuları radyonun aracılığıyla Sudan komedi tiyatrosuna damgasını vuran karakterleri yazmış ve seyircilerle buluşturmuştur.

Sudan tiyatrosunun gerçek başlangıcı ve doğuşu yabancı özellikle Mısırlı hoca, topluluk ve tiyatro guruplarının katkılarıyla gerçekleşse de zamanlan Sudan tiyatrocuları Sudan tiyatrosuna kendi kimliğini kazandırmayı başarmışlar.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- 'Abdulfettâh, Muhammed. *Hakâ'iku ve Ma'lûmâtun 'ani'l-Mesrahi's-Sûdânî*, Hartûm: Menşûrâtü'l-Mesrahi'l-Kavmî, 1990.
- 'Abdulhay, Muhiy. *el-Mesrahu's-Sûdânî ve Devruhu fi'l-Muctama'*, Kâkire: el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, 2017.
- 'Accûba, Muhtâr. "Usûlu'l-Mesrahi'l-Hadîs fi's-Sûdân", *Mecelletu's-Sekâfeti's-Sûdâniyye* 34(1990): 72-85.
- 'Ubayd, Sa'id Yusuf. *Evrâkun fi Kadâyâ'd-Dirâma's-Sûdâniyye*, Hatrûm: Muessesetu Ervika li's-Sekâfeti ve'l-'Ulûm, 2002.

- Bedrî, Bâbekr. *Târihu Hayâtî:1898-1929*, Hartûm: Dâru ‘Îzze li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 1990.
- Beşîr, ‘Abbâs Beşîr. *el-Edebu ‘l-Mesrahi fi’s-Sûdân Neş’etuhu ve Tatavvuruh*, Şârîka: el-Hey’etu ‘l-‘Arabîyyetu li ‘l-Mesrah, 2012.
- Bindâvûd, Ahmed. “Neş’etu ve Te’sîsu ‘l-Mesrahi ‘l-Cezâ’irî”, *Mecelletu ‘l-Kirtâs* 2(2015): 269-281.
- Cemâleddîn, ‘Usmân. *el-Fuluklor fi ‘l-Mesrahi’s-Sûdânî*, Hartûm: Muessesetu Ervika li’s-Sekâfeti ve ‘l-‘Ulûm, 2004.
- Eburrûs, Hâlid. *Masra ‘u Tâcûc*, Hartûm: Vezâretu ‘l-Îrşâdi ‘l-Kavmî, 1971.
- el-Mîrî, ‘Abdullâh Mîrganî. *el-Mesrah fi’s-Sûdân(Evrâkun li’z-Zâkire)*, Hartûm: Dâru ‘Azzete li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, tsz.
- el-Mîrî, ‘Abdullâh Mîrganî. *Mevsû’etu ‘l-‘E’mâlî ‘l-Mesrahiyyeti ‘ş-Şâmîle:1881-2015*, Hartûm: Menşûrâtu Vezâreti’s-Sekâfe, 2015.
- en-Nasîrî, ‘Usmân. *Mesrehu ‘l-Câliyât*, Ummudurmân: Menşûrâtu İdâreti ‘l-Fununi ‘l-Mesrahiyye ve ‘l-‘Îstî’râdiyye, tsz.
- en-Nasîrî, ‘Usmân. *el-Mesrahu fi’s-Sûdân(1905-1915)*, Ummudurmân: Menşûrâtu ‘l-Mesrahi ‘l-Kavmî, 1970.
- Er, Rahmi. “Modern Mısır Tiyatrosu”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 33,1(1990): 105-122.
- es-Seyyid, es-Sirr. *el-Mesrah ve Tecelliyâtuh fi ‘l-Meşhedî’s-Siyâsî’s-Sûdânî ‘l-Mu ‘âsır*, Şârîka: el- Hey’etu ‘l-‘Arabîyyetu li ‘l-Mesrah, 2023.
- Şerîf ‘Alî, Muhammed. *Mesrahu li ‘l-Vatani: Hikâyâtun ve Zikrayât min Târîhi ‘l-Mesrahi’s-Sûdânî(1900-1980)*, Şârîka: el-Hey’etu ‘l-‘Arabîyyetu li ‘l-Mesrah, 2019.
- et-Tayyib, ‘Abdullah. *Mesrahiyyetu Zevâci Suhayr*, Hartûm: Menşûrâtu Ma‘hadu ‘l-Mûsikâ ve ‘l-Mesrah, tsz.
- İsmâ‘îl, Seyyid ‘Alî. *Târîhu ‘l-Mesrahi fi ‘l-‘Âlemi ‘l-‘Arabî*, İngiltere: Muessesetu ‘l-Hindâvî, 2017.
- İsmâ‘îl, Seyyid ‘Alî. “Firkatu Hasan el-Bârûdî Evvelu Firkatin Mısıriyyetin Tezûru’s-Sûdân”, *Mecelletu Mesrahinâ* 642 (2019): 150-160.
- Mubârek, Hâlid. *Harfun ve Nukta*, Hartûm: Menşûrâtu Ma‘hadi ‘l-Mûsikâ ve ‘l-Mesrah, 1980.
- Necîle, Hasan. *Malâmihun mine ‘l-Muctama ‘i’s-Sûdânî*, Hartûm: Dâru ‘Îzze li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2005.
- Necm, Muhammed Yusuf. *el-Mesrahiyyetu fi ‘l-Edebi ‘l-‘Arabî ‘l-Hadîs*, Beyrût: Dâru’s-Sekâfe,1967.
- Nutku, Özdemir. *Dünya Tiyatrosu Tarihi*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.
- Yûnus, Şemsuddin. *el-Mesrah fi’s-Sûdân: et-Tukûsu ‘d-Dîniyye ‘Abra ‘t-Târih*, Hartûm: Muessesetu Ervika li’s-Sekâfe ve ‘l-‘Ulûm, 2003.

İnternet Kaynakları

- <https://www.youm7.com/story/5383957>. (Erişim Tarihi:14.03.2024.)
- <https://www.albayan.ae/opinions/2002-06-30-1.1317191>, (Erişim Tarihi: 21.03.2024)
- <https://www.facebook.com/100064565567587/posts/2885740141695673/>, (Erişim Tarihi: 21.03.2024).
- <https://www.albayan.ae/opinions/2002-06-30-1.1317191>
(Erişim Tarihi: 21.03.2024).

